

GIRS I FRICCIONS: LA MEDIACIÓ PEDAGÒGICA COM A INTERROGACIÓ DEL MUSEU A TRAVÉS DE LA PROLIFERACIÓ RELACIONAL

Aida Sánchez de Serdio, Cristian Añó i Rachel Fendler

Pedagogies de Fricció¹ sorgeix de la invitació del Colectivo Azotea (Juan Canela i Ane Aguirre) per desenvolupar un programa de mediació pedagògica per al cicle expositiu *Lesson 0* que comisarien a l'Espai 13 de la Fundació Joan Miró. A través del treball de diversos artistes, *Lesson 0* es planteja com una reflexió sobre l'educació que explora maneres alternatives de construcció i transmissió del coneixement. A partir d'aquesta invitació, l'equip format per Aida Sánchez de Serdio, Cristian Añó i Rachel Fendler, s'ha proposat establir un diàleg entre col·lectius diversos a partir de les propostes artístiques que integren el cicle. En aquest encontre entre docents, artistes, estudiants, comissaris, educadors de museus, joves, entitats culturals i socials, etc. sorgiran diagnòstics, reflexions i propostes que els participants podran endur-se als seus propis contextos d'actuació, on prendran nous sentits. Per altra banda –i d'aquí el nom de Pedagogies de Fricció–, també entenem que quan s'estableix un debat entre esferes que no se solen interrogar entre sí, es disparen debats i diferències que no hem de considerar com un problema o una dificultat, sinó que són productives - de fet, són la naturalesa mateixa de la relació pedagògica.

A banda de la lògica interna del projecte, que continuarem desenvolupant més endavant, cal entendre Pedagogies de Fricció en el context del que s'ha anomenat *gir educatiu*, no només pel caire del cicle expositiu en què s'emmarca, sinó, com discutirem més endavant, també per la relació que estableix amb les pràctiques educatives habituals del museu. El gir educatiu ha començat a circular recentment com a terme per descriure i reflexionar sobre les pràctiques artístiques i comissarials que, sobretot des de principis dels 2000, despleguen models d'acció i discurs propers a allò educatiu (Rogoff 2008, O'Neill i Wilson 2010). El que és distintiu del gir educatiu respecte de propostes com l'art activista, comunitari, relacional, etc. és el reconeixement institucional d'unes pràctiques que adopten explícitament models pedagògics com a base de la seva política i la seva estètica. També és important assenyalar que aquesta reclamació es produeix des de l'art cap el camp educatiu i no a l'inrevés. Aquesta adopció de paradigmes educatius, però, implica alhora una crítica a les institucions educatives formals, especialment l'escola i la universitat, que són considerades reproductives, autoritàries i subjectes a l'avanç neoliberal que redueix l'educació a una indústria més. Davant d'aquesta situació, l'esfera de l'art (i les seves institucions) es proposaria com un espai alternatiu per a experiències pedagògiques més obertes, horitzontals i emancipadores.

El gir educatiu es desenvolupa en forma de paradoxes, possibilitats i tensions. Per exemple, una primera tensió apareix de manera força immediata quan la reclamació d'allò pedagògic es presenta com una aportació innovadora des de l'esfera de l'art, i s'ometen els referents i autors procedents de l'educació.

---

¹ <https://pedagogiesdefriccio.wordpress.com>

Aquesta negació de la tradició pedagògica, tant bibliogràfica com pràctica, té la seva base en la paradoxal negació de l'educació per part del gir educatiu que comentàvem abans. Però no es tracta només d'una tensió conceptual sinó que això té efectes sobre les relacions entre els agents implicats en el treball cultural de l'educació. Mestres, professors, educadors de museus, etc., com a integrants de les institucions educatives establertes, són considerats part del que el gir critica. Finalment, també podríem esmentar la qüestió de fins a quin punt la producció de coneixement de maneres col·lectives, flexibles i voluntaristes que proposa el gir no pot acabar participant de les formes de l'economia del coneixement i el capitalisme cognitiu contemporani.

Com explicarem al llarg d'aquesta reflexió, Pedagogies de Fricció reconeix aquest emmarcament en el gir educatiu, però des d'una perspectiva crítica que té en compte també els seus aspectes problemàtics i intenta enfrontar-los. Així, entenem que l'educació no és un procés transmissiu sinó que permet desenvolupaments imprevistos de producció de coneixement, i obre espais de reflexió crítica i de possible transformació institucional (Mörsch 2009, Sternfeld 2010). En aquest sentit, la relació que des de Pedagogies de Fricció s'estableix amb l'art no és de naturalesa hermenèutica, és a dir, orientada a la millor interpretació de l'obra de l'artista o de l'exposició, sinó divergent, partint d'algunes de les idees clau que sorgeixen d'aquestes propostes, i fent-les proliferar en altres formes, en altres contextos i amb altres agents. D'aquesta manera Pedagogies de Fricció opera com a multiplicador i "friccionador" dels significats de la proposta artística, obrint possibilitats de relació que el propi programa sovint no pot preveure sinó només convidar a que s'esdevinguin.

En interpel·lar agents diversos, alguns dels quals tenen ja una relació amb el museu però en d'altres casos no, Pedagogies de Fricció també aposta per la transformació de la relació entre el museu i la ciutadania, afavorint les col·laboracions i transformacions mútues, i convidant a una apropiació de les institucions culturals per part de la gent. Paradoxalment, aquest objectiu és alhora redundant i inassolible. Redundant perquè no som els únics que intentem fomentar aquesta relació: els departaments educatius es plantegen sovint aquesta tasca com a pròpia i són els que mantenen una relació regular amb públics que no són els més familiars per al món de l'art i, en aquest sentit, els que plantegen una relació més desafiant (Sternfeld, 2010: 9). Aquí Pedagogies de Fricció ha d'enfrontar-se a una posició problemàtica dins del marc que descrivíem del gir educatiu, ja que d'alguna manera es produeix una duplictat o suplantació de la tasca educativa quan es convida un equip extern, quasi comissarial, a generar propostes de mediació que en principi el departament educatiu ja desenvolupa. Per altra banda, aquesta situació també pot propiciar col·laboracions interessants entre tots dos agents, ja que cada un aporta temporalitats, intensitats, relacions i maneres de fer diferents i que poden necessitar-se mútuament. És per això que una altra de les aspiracions de Pedagogies de Fricció és la de deixar recursos i estratègies en mans del museu i del seu departament educatiu de manera que es puguin activar més enllà de la durada limitada del projecte.

Però, com dèiem, transformar la relació del museu amb la ciutadania també és inassolible plenament perquè les resistències són subtils, sovint inconscients, i es basen en una diferència fonamental d'objectius, interessos, cultures institucionals, etc. Ara bé, això no significa que no sigui més necessari que mai tendir cap aquest objectiu asimptòtic, afavorint espais de dislocació d'aquestes resistències on precisament es pugui produir aquest encontre transformador. De fet, el programa procura fer treballar el museu sota una hipòtesi de funció social que sovint no té implementada realment. Aquesta forma d'operar estableix una mena d'estat de la qüestió invers, assenyalant com no treballa, més que com hauria de treballar, i es proposa com una batalla tranquil·la per canviar el model de treball i funció social dels museus i centres d'art.

En estreta relació amb el que acabem de dir, hi ha també la voluntat que la producció artística, cultural i de significat del museu estigui menys en mans dels experts i sigui menys codificada. De la mateixa manera que en l'àmbit de la medicina s'està començant a reconsiderar el paper del pacient i a acceptar que aquest pot prendre decisions pel que fa al tractament de la seva malaltia, aquí estariem parlant de que la ciutadania (que és la que al cap i a la fi manté en bona mesura els museus) prengui un major protagonisme. És des dels programes de mediació, entre d'altres tipus de pràctiques, que es poden construir llocs on la ciutadania pugui enunciar-se d'una manera altra que com a públic.

Ara bé, la ciutadania no és una categoria que es pugui interpellar de manera inarticulada. No es tracta de convocar tothom, ja que això acaba resultant en que no es convoca ningú. Del que es tracta és de construir relacions situades amb grups específics que tinguin capacitat multiplicadora, és a dir que siguin agents amb contextos propis, o que la relació amb ells contingui el potencial de continuïtat o de proliferació. Això es tradueix, com es veu en l'explicació de les diferents activitats desenvolupades, en una invitació a col·laborar amb col·lectius o esferes claus en l'àmbit de l'educació de les arts, esquivant la tendència del gir educatiu de centrar-se en processos radicals o antagonics. Així vam treballar amb professorat, escoles, grups d'adults, joves, organitzacions i agents relacionats amb la formació d'artistes, i, en un gir reflexiu tant pel que fa al projecte com al context on té lloc, amb el mateix museu com a dispositiu pedagògic. En tot cas, el projecte vol moure's en una escala modesta d'interlocució, prioritzant les relacions locals i el treball amb col·lectius "poc vistosos" des del punt de vista de la radicalitat de les seves polítiques (Sternfeld, *Ibid*). Precisament perquè aquest és el treball sostenible i (potencialment) transformador que es pot fer des d'una institució cultural.

La intenció de Pedagogies de Fricció és la de treballar transversalment amb els diversos agents implicats: comissaris, artistes, equips educatius del museu, col·lectius i organitzacions... Treballar transversalment vol dir col·laborar des de posicions diverses, aportant sabers i maneres de fer no equivalents, que es

descol·loquen i recol·loquen mútuament per construir quelcom que no hauria pogut esdevenir-se des d'una sola posició. I efectivament, això és el que s'ha produït gràcies a l'encontre dels agents esmentats. Però també cal entendre les complexitats d'aquesta mena de processos; les col·laboracions no són sempre decisions conscients i entusiastes de persones que comparteixen exactament els mateixos objectius, idees i formes de treballar. De vegades els agents no poden implicar-se encara que voldrien, de vegades els tempos de treball els ho dificulten, de vegades ho fan a desgrat, o per inèrcia, o per fer un favor, de vegades es produeixen malentesos i també coincidències afortunades i aliances inesperades. I així és com por ser que passin coses diferents.

El balanç de Pedagogies de Fricció, com el de qualsevol procés complex, és prometedor i imperfecte alhora. Per exemple, es posa de relleu que els temps i els llocs de la producció artística i el comissariat sovint són diferents dels de l'educació, i que el que s'ha donat amb aquests agents ha estat més aviat una coordinació o una referència mútua que una col·laboració. Creiem que, a través de les col·laboracions amb agents diversos, hem sigut capaços d'iniciar processos fructífers al voltant de possibles educacions en relació amb les pràctiques artístiques. També hem procurat facilitar la continuació de les relacions establertes durant el projecte, tot i que caldrà veure com es desenvolupen en el futur, un cop acabat el projecte. Però el més gran desafiament és fins a quin punt Pedagogies de Fricció ha pogut contribuir a generar canvis que «quedin» a la institució (en les seves formes de fer, en les seves relacions amb la ciutadania, en els projectes que desenvolupa...). Però això, naturalment, és una feina col·lectiva que no depèn només de nosaltres.

Referències:

Mörsch, C. (2009) Documenta 12 Gallery Education in between Affirmation, Reproduction, Deconstruction, and Transformation. A

Mörsch (ed.) *Documenta 12 Education II*. Berlin: Diaphanes (9-31)

O'Neill, P. i Wilson, M. (eds.) (2010) *Curating and the Educational Turn*. Amsterdam: Open Editions / De Appel.

Rogoff, I. (2008) Turning. *E-flux Journal*. N.11 [Online] <http://www.e-flux.com/journal/view/18> [Consulta del 27/04/2015]

Sternfeld, N. (2010) 'Unglamorous Tasks: What Can Education Learn from its Political Traditions?' *E-flux Journal*. N. 14 [Online] <http://www.e-flux.com/journal/unglamorous-tasks-what-can-education-learn-from-its-political-traditions/> [Consulta del 27/04/2015]